

Verkkokeskustelijoiden käsitykset *hän-* ja *se-*pronominien norminvastaisesta käytöstä

KATRI PRIIKI

1 Johdanto

Kolmannen persoonan pronominin *hän* ja demonstratiivipronominin *se* välinen vaihtelu on esimerkki piirteestä, joka noudattaa erilaisia sääntöjä puhutussa ja kirjoitetussa kielessä. Suomen murteissa *hän*-pronomini on yleisesti epäsuorassa esityksessä viittaamassa alkuperäiseen puhujaan, kuten lausumassa *se sano että hän tulee*. Kirjoitetussa kielessä *hän-* ja *se-*pronominien vaihtelu taas perustuu siihen, onko viittauksen kohde ihminen vai jotakin muuta. Standardikieleen tämä sääntö vakiintui 1800-luvun lopulla, joskin erityisesti eläimistä kertovissa saduissa esiintyi eläimeen viittaavia *hän*-pronomeja vielä pitkään ja ainakin lastenkirjallisuudessa niitä tavataan edelleen. (Laitinen 2009; Kaiser 2018a.) Tässä artikkelissa täydennän kuvaa pronomini-vaihteluun liittyvistä käsityksistä tarkastelemalla verkkokeskusteluja, joissa keskustellaan *hän*-pronominista viittaamassa eläimiin ja *se*-pronominista viittaamassa ihmisiin.

Laitisen (2009: 124–125) mukaan *hän-* ja *se-*pronominien vaihtelua säätelevästä normista keskusteltiin 1800-luvun loppupuolella varsin vähän, vaikka muista standardikielen piirteistä käytiin ajoittain kiivastakin väittelyä. Suomi päätyi tarkkarajaisempaan sääntöön kuin monet muut Euroopan kielet: esimerkiksi ruotsin normitetussa standardikielessä eläimistä suositellaan käytettävän persoonapronomeja *han* tai *hon*, kun eläimellä on nimi (Teleman, Hellberg & Andersson 1999: 276), ja englannissa valitaan *he* tai *she*, kun eläimen sukupuoli on tiedossa (esim. *Cambridge dictionary* s.v. *he, she*). *Kielitoimiston kielioppiopas* (2015: 246–247) toteaa eläimiin viittaamisen *hän*-pronominilla olevan yleiskielen vastaista, vaikka sitä ”leikillisesti” joskus käytetäänkin.

Toisin kuin kirjakielen luojat 1800-luvulla, nykyään tavalliset kielenkäyttäjät keskustelevat pronominien käytön säännöistä vilkkaasti. Vaikka aihe ei herätä yhtä suuria tunteita kuin vaikkapa yhdyssanat tai muoti-ilmaukset, eläimiin viittaavan pronominin valinnasta väitellään niin lehtien palstoilla kuin verkon keskusteluryhmissä. Kielentutkijoiden näkökulma pääsee näissä keskusteluissa harvoin esiin, vaikka *hän*-pronominista on kielitieteessä kirjoitettu paljon (mm. Saukkonen 1967; Kallio 1978; Vilppula 1989; Paunonen 1995 [1982]; Siitonen 2008, 2016; Lappalainen 2010; Priiki

2017a, 2017b; Kaiser 2018a, 2018b). Myös kielenkäyttäjien käsityksiä on tarkasteltu (Siitonen 2008, 2016; Lappalainen 2010; Priiki 2017a). Näissä tutkimuksissa aineistona on ollut lomakekyselyllä kerättyjä käsityksiä vastaajien omasta pronominiin käytöstä tai heidän havaintojaan muiden kielestä. Vastaajien taustassa ovat painottuneet lounaiset alueet (Siitonen 2008, 2016; Priiki 2017a) ja pääkaupunkiseutu (Lappalainen 2010). Eläimiin ja esineisiin viittaamista *hän*-pronomiinilla nykykielessä on tarkastellut vain Siitonen (2008) kyselyaineiston perusteella.¹

Tämän artikkelin tutkimuskysymykset ovat seuraavat: Miten yleiskielen pronominiin normien rikkomista tai noudattamista perustellaan verkkokeskusteluissa? Miten aineistossa aktivoituvat diskurssit suhteutuvat aiempiin havaintoihin? Mikä yhdistää ja mikä erottaa kahteen erilliseen normiin (ihmisiin ja eläimiin viittaaminen) liittyviä käsityksiä?

Teoreettiselta viitekehykseltään tutkimus asettuu kansanlingvistiikan ja diskurssi-analyysin aloille. Fokus on kielenkäyttäjien kieleen liittyvissä käsityksissä² (*language regard*, Preston 2011: 10). Analyysi lähtee liikkeelle aineiston pelkistämisestä sisällön-analyysillä, jolloin siitä tehdään myös määrällisiä havaintoja (ks. Tuomi & Sarajarvi 2017: luku 4.4). Diskurssianalyysi paljastaa tarkemmin, miten kielikäsitteet saman teeman alle luokitelluissa väitteissä rakentuvat. Sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin käyttöön toisiaan täydentävinä menetelminä otan mallia Saviniemen (2015) väitöskirjasta. Diskurssianalyysin perusajatuksiin kuuluu nähdä kieli sekä todellisuutta heijastavana että sitä rakentavana. Tässä tutkimuksessa käsitän diskurssit toistuvina tapoina ymmärtää ja merkityksellistää ilmiöitä (Fairclough 1992: 62–91; Foucault 1982: 107; Hall 1992: 291; Pietikäinen & Mäntynen 2019: luku 1.3). Kerron analyysin vaiheista tarkemmin luvussa 3, jossa myös esittelen aineiston. Seuraavaksi, luvussa 2, taustoitatan *hän*-pronominiin aiempaa tutkimusta. Varsinaiset tulokset esitän luvussa 4, ja luvussa 5 kokoaan havainnot sekä pohdin niiden merkitystä.

2 *Hän* ja *se* puheessa ja kirjoituksessa

Hän-pronominiin nykystandardin mukaisen käytön on esitetty muodostuneen kirjakielen sitä kautta, että varhainen kirjoitettu suomi perustui lounaisille murteille, joissa *hän*-pronominia käytettiin muita murteita enemmän. Esimerkiksi Agricolan teoksissa jakauma muistuttaa nykysuomea: *hän* ja *he* viittaavat useimmiten ihmisiin, *se* ja *ne* muihin tarkoitteisiin. Tavallisempaa vanhoissa teksteissä on, että *hän*-pronominia käytetään eläimistä ja elottomista asioista kuin että *se*-pronomini viittaa ihmiseen. (VKS 1985 s.v. *hän*; Häkkinen 2004 s.v. *hän*; Forsman Svensson 2017.) 1800-luvun teksteissä *se* ja *hän* vaihtelivat eläimiin viittaessa melko vapaasti, mutta

1. Elotonviitteistä *hän*-sanaa murreaineistoissa on tarkastellut pro gradussaan Soikkeli (2013). Eriyisesti itämurteissa esiintyvä *hän*-sanan partikkelimainen käyttö (ks. Forsberg 1998: 293–296; Laitinen 2002) ei kuitenkaan selitä tietoista käyttöä eläinviitteisenä persoonapronominina.

2. Preston (2011: 10–11) erottaa kieltä koskevat käsitykset (*regard*) asenteista (*attitude*) siten, että käsitykset eivät ole välttämättä arvottavia kuten asenteet ovat ja että käsityksiä tutkitaan suorilla menetelmillä, kun taas asenteet ovat tiedostamattomampia.

vuosisadan lopulla *se*-pronominin käyttö alkoi vakiintua. Eksplisiittistä normitusta ei 1800-luvun julkaisuista helposti löydy: esimerkiksi Virittäjässä *hän*-pronominista kirjoitetaan 1800-luvulla vain kerran. (Laitinen 2009: 124–125.)

Toisin kuin vanhassa kirjakielessä, useimmissa puhutuissa murteissa valtaosa henkilöviittauksista tehdään *se*-pronominilla. Poikkeuksen muodostavat lounaismurteiden ohella kaakkoismurteet. Yleiskielen vaikutuksesta *hän*-pronominia taas ovat suosineet etenkin pääkaupunkiseudun vanhat ja koulutetut naiset (Paunonen 1995 [1982]: 171). Nykypuhekielessä esiintyy oikeastaan ainakin kolme erilaista *hän*-pronominia. Käyttö referoinnissa ja eläytymisessä on edelleen voimissaan (Priiki 2016a, 2017b). Standardikielen normi on tuonut *hän*-pronominille uusia merkityksiä puhuttuunkin kieleen niin yleiskielisyyden indeksinä kuin merkinä kunnioittavasta suhtautumisesta (Mielikäinen 1982: 282; Nuolijärvi 1986: 290–300). Uusimpana ilmiönä esiin nousee *hän*-pronominin käyttö ironisesti (Priiki 2014b).

Tutkimuksissa on havaittu, että kielenkäyttäjät pystyvät arvioimaan omaa pronominien käyttöään vaihtelevasti (Lappalainen 2010: 310–314; Priiki 2016a). Vaikka ensimmäisen ja toisen persoonan pronominit ovat tiedostettuja aluemurteiden tunto-merkkejä (esim. *minä, mää; sä, sie*), kolmaspersoonaiset *se* tai *hän* eivät tule useinkaan mieleen murteita kommentoitaessa (Mielikäinen & Palander 2014: 185, 194). Puhujat eivät juuri ole tietoisia omasta *hän*-pronominin käytöstään referoinnissa. *Hän*-pronominia pidetään kirjakielen piirteenä, ja sen takia osa nuorista välttelee sitä puheessa kokonaan. (Priiki 2016a.) Kyselyaineistojen perusteella jotkut tuntevat painetta käyttää *hän*-pronominia enemmän myös puheessa – ja toisaalta olla käyttämättä sitä eläimistä, vaikka puhekielen systeemissä *hän* olisi luonteva valinta esimerkiksi eläimen toimintaa tulkitsevilla konteksteissa (Siitonen 2008, 2016; Priiki 2017a).

3 Aineisto, sen luokittelu ja analyysin vaiheet

Artikkelin aineistona on viisi keskusteluketjua, Juttutupa-, Vauva- ja Suomi24-keskustelufoorumeilta (ks. verkkoliitettä). Viestiketjut on löydetty internet-haulla ja valittu käyttäen kriteereinä ketjun riittävää pituutta ja sitä, että keskustelu pysyy aloituksen aiheessa. Kun viestejä on eri foorumeilta ja eri vuosilta, keskustelun osallistajat ovat todennäköisesti eri henkilöitä, vaikka kirjoittajia ei voi yksilöidä. Näin välttytään siltä, että kyse olisi vain yhden pienen aktiivisen ryhmän käsityksistä. En kuitenkaan tarkastele eroja eri foorumien välillä tai ajallista muutosta.

Viestiketjujen otsikot ja kuhunkin ketjuun lähetettyjen viestien määrä ilmenevät taulukosta 1. Otsikoiden ja jäljempänä esitettävien esimerkkitarkastelmien kirjoitusasu on alkuperäinen. Keskustelupalstan nimen jälkeen taulukossa 1 on aloitusviestin lähetysvuosi. Osaan ketjuista on kuitenkin lähetetty viestejä useita vuosia aloituksen jälkeenkin.

Tarkastellut viestiketjut ovat luettavissa ilman kirjautumista, ja useimmat kirjoittavat niihin anonyymisti ilman rekisteröitymistä. Keskustelijoista ei ole tiedossa taustatietoja, eikä edes osallistujien määrää ole mahdollista yksilöidä, sillä sama kirjoittaja voi käyttää eri nimimerkkejä ja eri ihmiset samaa rekisteröimätöntä nimimerkkiä (Lagus, Pantzar, Ruckenstein & Ylisiurua 2016: 9). Olen jättänyt nimimerkit esimerkeistä

pois, sillä ne eivät tarjoa aiheen kannalta olennaista lisäinformaatiota. Osa nimi-merkeistä vaikuttaa kirjoittajien oikeilta nimiltä, ja osa lienee käytössä samalla käyttäjällä laajasti muissakin keskusteluissa (ks. mts. 38).

Taulukko 1.

Tarkasteltavat viestiketjut ja niihin lähetettyjen viestien määrä.

Keskustelupalsta	Viestiketjun otsikko	Viestien määrä
Juttutupa A (2010)	Onko eläin ”hän” vai ”se”?	103
Juttutupa B (2019)	Koira on se, ei koira ole Hän	114
Suomi24 (2012)	Miksi koira on ”hän”?	89
Vauva A (2012)	Miksi Suomessa puhutaan eläimestä Hän, mutta ihmisestä Se?	20
Vauva B (2017)	Koirien omistajat!	12

Suomi24 mainostaa itseään Suomen laajimpana keskusteluforumina. Siellä keskustellaankin mistä tahansa, ilman aiheisiin, sijaintiin tai käyttäjäkuntaan liittyviä painotuksia. Suomi24-aineisto on saatavilla tutkimuskäyttöön Kielipankin kautta (ks. tarkemmin aineistosta Lagus ym. 2016). Myös Vauva-palstalla keskustellaan sen nimestä huolimatta kaikenlaisista aiheista. Juttutupa on pienempi keskustelualue, joka toimi Kaleva-sanomalehden verkkosivuilla, kunnes palsta lakkautettiin keväällä 2020. Kaleva profiloituu pohjoisen Suomen lehdeksi, joten on mahdollista, että myös Juttutuvan käyttäjäkunta painottuu tälle alueelle. Vauvan ja Juttutuvan keskustelujen tutkimuskäyttöön on pyydetty erikseen lupa.

Kuten taulukosta 1 näkyy, etenkin Juttutuvan ja Suomi24:n viestiketjut ovat melko pitkiä. Hetkittäin viestiketjuissa keskustellaan myös muun muassa evoluutiosta, eläinten tietoisuudesta sekä koirien ja koiranomistajien käytöksestä. Tässä artikkelissa tarkastelen vain viestejä, joissa otetaan kantaa nimenomaan pronominien *hän* (*he*) ja *se* (*ne*) käyttöön. Toisaalta osa viesteistä sisältää useita aiheeseen liittyviä väitteitä. Näin rajaamalla aineistosta löytyy 277 kannanottoa, jotka koskevat *hän*-pronominin käyttämistä viittaamassa eläimiin tai esineisiin, ja 78 kannanottoa, jotka koskevat *se*-pronominin käyttämistä viittaamassa ihmisiin.

Analyysin aluksi olen käsitellyt aineistoa sisällönanalyysin keinoin: olen poiminut aineistossa esitetyt väitteet taulukkoon, redusoinut ne keskeisen sanaston perusteella sekä pelkistänyt ja luokitellut sisällön toistuviksi teemoiksi. Useimmiten olen luokitellut viesteistä poimitut väitteet vain yhden sisällönanalyttisen teeman alle. Toisinaan virke sisältää aineksia useammasta teemasta, jolloin olen luokitellut sen niihin kaikkiin. Lisäksi olen koodannut, puolustaako vai vastustaako kannanotto normin rikkomista.

Sisällönanalyysin avulla luokiteltua aineistoa tarkastelen edelleen diskurssi-analyysillä. Kuudesta sisällönanalyttisestä teemasta löytyy vastaavat kuusi diskurssia³ (arvostus, normi, luontevuus, vaihtelu, käyttäjä ja vapaus). En väitä, että aineistossa tu-

3. Teema ja diskurssi eivät kuitenkaan välttämättä vastaa toisiaan yksi yhteen, vaikka tässä analyysissä siltä vaikuttaakin.

lisivät esiin kaikki mahdolliset aiheita koskevat diskurssit, vaan jossakin toisessa kontekstissa keskustelu eläimiin viittaavasta *hän*-pronomininista ja ihmiseen viittaavasta *se*-pronomininista voi aktivoida sellaisia diskursseja, joita tässä ei esiinny.

Perinteisesti sisällönanalyysiä ja diskurssianalyysiä ei ole käytetty yhdessä, ja niiden eroksi on hahmotettu, että siinä missä sisällönanalyysi etsii tekstin merkityksiä, diskurssianalyysi tarkastelee, kuinka merkityksiä tekstissä tuotetaan (Tuomi & Sarajärvi 2017: luku 4.4). Saviniemi (2015: 79) kuitenkin pitää sisällönanalyysiä hyödyllisenä välineenä jäsentämässä laajaa aineistoa ja varmistamassa sen systemaattisen ja symmetrisen tarkastelun. Diskurssianalyysiä, jonka olen tehnyt aineistostani, voi luonnehtia otteeltaan kansanlingvistiseksi, sillä sen päämääränä on kuvata ja tehdä näkyväksi kielenkäyttäjien käsityksiä. Prestonin (1994) mukaan sisältölähtöinen analyysitapa sopiikin kieltä koskevien keskustelujen kansanlingvistiseen tarkasteluun. Ei-kielitieteilijät keskustelevat kielestä käyttäen ilmauksia, jotka määritellään ensimmäisen tason metakieleksi, mutta usein he viittaavat myös kielen käyttäjiin, jolloin luonnehdinnat ovat toisen tason meta-kieltä (Niedzielski & Preston 2000: 3–6; Mielikäinen & Palander 2014: 26–28).

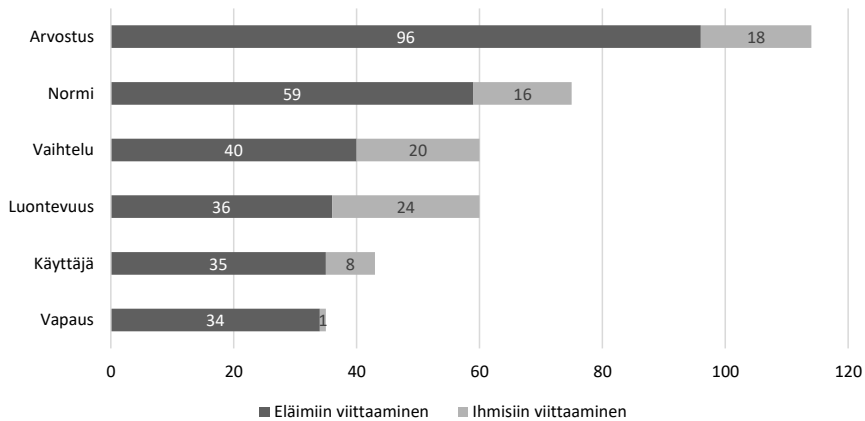
4 Aineistossa aktivoituvat diskurssit

Verkkokeskusteluissa esitetyt väitteet pelkistyvät sisällönanalyysin avulla kuuden tois-tuvan teeman alle. Näin ryhmiteltyä aineistoa olen tarkastellut edelleen diskurssi-analyysin keinoin ja otsikoinut vastaavat diskurssit sanoilla *arvostus*, *normi*, *vaihtelu*, *luontevuus*, *käyttäjät* ja *vapaus*. Tässä luvussa luon ensin yleiskuvan teemojen esiintymisestä aineistossa. Sitten esittelen kunkin diskurssin tarkemmin.

4.1 Yleiskuva eri teemojen esiintymisestä

Aineistossa esiintyvien yksittäisten kannanottojen tai väitteiden määrä teemoihin luokiteltuna näkyy kuviossa 1. Koska jotkut tarkastelluista virkkeistä on luokiteltu useampaan teemaan, kuviossa esitettävien tapausten määrä on suurempi kuin tarkasteltujen virkkeiden määrä. Kuvioista 1 käy ilmi, että keskustelu eläimiin ja ihmisiin viittaavista pronomineista jakautuu epätasaisesti eri teemoihin ja että teemojen yleisyysjärjestys näitä kahta normia koskevissa väitteissä on eri.

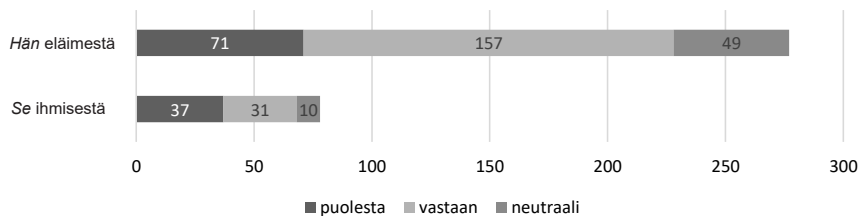
Keskusteltaessa eläimiin viittaamisesta selvästi yleisin teema on arvostus, joka tiivistäen ilmaistuna sisältää käsityksen siitä, että valitulla pronominilla kielenkäyttäjät ilmaisee suhtautumistaan viittauksen kohteeseen. Henkilöviittauksista keskusteltaessa yleisin teema kuitenkin on luontevuus, jonka alle ryhmittyvät käsitykset siitä, mikä arkipäiväisessä kielenkäytössä on normaalia. Eläinviittauksia koskevassa keskustelussa toiseksi yleisin teema on normi eli vetoaminen kieliopin ja kouluopetuksen yksiselitteisiin sääntöihin. Henkilöviittauksista keskusteltaessa toiseksi yleisimpiä teemoja ovat vaihtelu ja arvostus. Vaihtelun alle ryhmittyvät käsitykset tilanteiden ja varieteettien eroista, eri kielten erilaisista käytännöistä sekä ajan mittaan tapahtuvasta muutoksesta. Aineiston eläinviittauksia koskevissa väitteissä vaihteluteema on kolmanneksi yleisin.

Kuvio 1.
Aineiston sisällölliset teemat.

Harvinaisemmat mutta kuitenkin aineistossa selvästi esiin nousevat teemat ovat käyttäjä ja vapaus. Käyttäjä-teema tiivistyy käsitykseen, että pronominiarvostus kertoo jotakin kielenkäyttäjistä. Vapauden teema, joka aineistossa ilmenee lähes yksinomaan eläinviittauksista keskusteltaessa, taas sisältää ajatukset, että kukin saa käyttää viittauksia itse haluamallaan tavalla ja että toisten kielenkäyttöön ei ole tarpeen puuttua.

Aineiston kannanottojen jakautuminen normin rikkomista puolustaviin, vastustaviin ja normin suhteen neutraaleihin näkyy kuviossa 2.

Kuvio 2.
Aineiston väitteiden jakautuminen puolustaviin, vastustaviin ja neutraaleihin.

Kuvio 2 osoittaa, että normista poikkeaminen käyttämällä ihmisestä *se*-pronominia on verkkokeskustelun osallistujien mielestä sallitumpaa kuin eläimeen viittaaminen *hän*-pronominilla. Ihmiin viittaamista koskevista väitteistä noin puolet puolustaa *se*-pronominin käyttöä, kun taas eläimiin viittaamisesta keskusteltaessa enemmistö kannanotoista vastustaa *hän*-pronominin käyttöä. Puolustavissa ja vastustavissa kannanotoissa aktivoituvat erilaiset diskurssit.

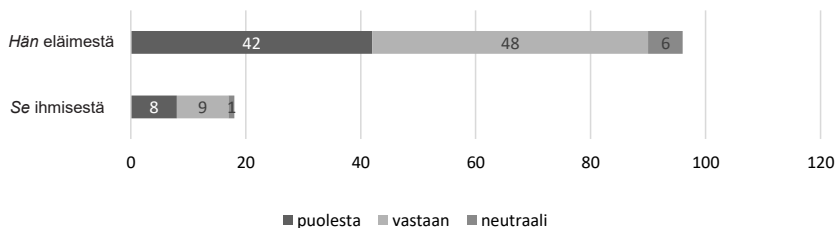
Neutraaleina pidän väitteitä, joissa samassa virkkeessä esitetään sekä käytäntöä vastustavia että puolustavia näkökulmia tai joissa käyttötavan olemassaoloa ja oletettuja

syitä kuvataan ilman positiivista tai negatiivista suhtautumista. Neutraaleja virkkeitä esiintyy etenkin eläimeen viittaamisesta keskusteltaessa, ja ne liittyvät vapauden ja vaihtelun teemoihin.

Tarkastelen kuvioiden 1–2 jakaumia seuraavissa alaluvuissa, joissa myös avaan diskursseja tarkemmin. Etenen kuvioista 1 ilmenevän teemojen yleisyysjärjestyksen mukaan.

4.2 Arvostus

Arvostusdiskurssissa keskeinen käsitys on, että pronominin valinta heijastaa kielenkäyttäjän suhdetta viittauksen kohteeseen. Tällaiset käsitykset ovat aineistossa tavallisia erityisesti eläimiin viittaavasta *hän*-pronominista keskusteltaessa, mutta niitä esiintyy jonkin verran myös puolustamassa ja vastustamassa ihmisiin viittaavan *se*-pronominin käyttöä. Arvostuksen teemaan kuuluvia väitteitä käytetään tasaisesti sekä puolustamaan että vastustamaan standardikielen vastaista pronominikäyttöä (kuvio 3).

Kuvio 3.

Arvostukseen liittyvien puolustavien ja vastustavien väitteiden jakautuminen aineistossa.

Eläimen kunnioittamisen ja hyvän kohtelun lisäksi muita arvostusdiskurssissa käsiteltäviä aiheita ovat eronteko ihmisen ja eläimen välillä, erot erilaisten eläinten välillä sekä kohteliaisuus. Kunnioitusta ja kohtelua käsittelevissä viesteissä toistuvat verbit *arvostaa*, *hemmotella*, *kunnioittaa*, *lellä*, *rakastaa* ja *samaistua*, substantiivit *merkitys*, *persoonaa*, *sielu* ja *tunne* sekä adjektiivit *läheinen*, *rakas*, *tasavertainen* ja *tärkeä*. Peräti 32 keskustelijaa tuo esiin, että eläimeen viittaava *hän*-pronomini ilmaisee sen käyttäjän arvostavan lemmikkiään ja kohtelevan sitä perheenjäsenenä (esim. 1). Lemmikki on siis arvokkaampi kuin huonosti käyttäytyvä tai tyhmä ihminen. Lemmit koetaan persooniksi, ja ne halutaan erottaa kasveista tai elottomista esineistä (esim. 2).

- (1) Meillä koira on HÄN, koska hän on perheenjäsen ja häntä kohdellaan niin. (Juttutupa B: 52)
- (2) Esineistä sanon se. Elävistä olennoista sanon hän. (Vauva B: 3)

Verkkokeskustelijoiden pohdinnat pronominilla ilmaistavasta arvostuksesta ovat linjassa aiemmassa tutkimuksessa niin todellisesta kielenkäytöstä kuin kielenkäyttäjien käsityksistä tehtyjen havaintojen kanssa. Kallion (1978: 68) mukaan murteissa *hän*-

pronomini viittaa tavallisesti tarkoitteisiin, joilla on ”tajullista mielensisällystä”. Siitonen (2008: 88) taas esittää *hän*-pronominin viittauskohteiden asettuvan jatkumolle, jossa inhimillistä tarkoitetta lähimpänä ovat muut ajattelevat, tietoiset ja kommunikoivat olennot ja mahdollisina myös muut elolliset, elollisen kaltaiset ja toiminnalliset kohteet. Esineestä affektisen *hän*-pronominin käytön voi laukaista se, että tarkoite on rikki tai kadonnut tai se on toisaalta poikkeuksellisen uusi ja hieno (mas. 88–89).

Verkossa keskusteluihin kuitenkin osallistuu myös sellaisia lemmikinomistajia, jotka eksplisiittisesti kiistävät käsityksen pronominikäytön ja arvostuksen yhteydestä. Keskusteluissa esitetään 11 väitettä, joiden mukaan eläimeen viitataan *se*-pronominilla, vaikka se olisi omistajalle tärkeä (esim. 3).

- (3) Koirani on minulle erittäin rakas (lellittyä tulee välillä liikaakin), mutta kyllä se on ”se” :D (Vauva A: 16)

Seitsemässä kommentissa nähdään arvostuksen osoittaminen aivan toisin: *se*-pronominin käytön katsotaan ilmaisevan, että kielenkäyttäjä ymmärtää eläimen hyvinvoinnin edellyttävän eläimelle tyypillistä käytöstä – toisin sanoen hän kohtelee sitä eläimenä niin teoissaan kuin sanoissaan. Eräs keskustelija esimerkiksi yhdistää eläimeen viittaavan *hän*-pronominin käytön puheessa vaatteiden pukemiseen eläimille, minkä hän näkee räökkäyksenä.

Keskusteluissa pohditaan laajasti sitä, millä kriteereillä ihminen tulisi erottaa (muista) eläimistä *hän*-pronominin viittauskohteeksi. Ihmisen ja eläimen eroa pohitivissa viesteissä käytetään substantiiveja *eläin*, *ero*, *esine*, *etusija*, *evoluutio*, *kasvi*, *laji*, *nisäkäs*, *raja* ja *vaihto* sekä verbejä *alentaa*, *inhimillistää*, *käyttäytyä*, *syödä*, *tiedostaa* ja *vieraantua*. Lemmikkeihin viittaavaa *hän*-pronominia vastustetaan vaatimalla kaikille eläinlajeille samaa kohtelua: jos koiraan viittaa *hän*-pronominilla, samaa pronominia tulisi käyttää viittaamassa myös hyönteisiin (esim. 4) ja tuotantoeläimiin.

- (4) Jos koira on hän niin kai sitten sääskikin (Juttutupa A: 82)

Esimerkin 4 vaatimus kytkeytyy normidiskurssiin: kielenkäyttäjien käsityksissä hyvä sääntö on yksiselitteinen ja vaihtelematon (ks. alalukua 4.3). Jos taas *hän*-pronominin käytön kriteerinä on eläimen älykkyys, pitäisi sitä käyttää enemmän siasta kuin koirasta, kyseenalaistaa esimerkin 5 kirjoittaja.

- (5) Sika on koira huomattavasti älykkämpi eläin. Ja kehityshistoriallisestkini paljon lähempänä ihmistä mm. vaihtokelpoisia sisäelimiä meidän kanssa. Syötekö sitten lautasella ”häntä”? (Suomi24: 34)

Ihmisiin viittaamiseen keskustelu siirtyy, kun pohditaan, että mikäli älykäs eläin on *hän*, onko tyhmä ihminen *se*. Englannin kielessä demonstratiivipronominin *it* käyttäminen ihmisestä käsitetään vakavaksi loukkaukseksi ja osoitukseksi kunnioituksen puutteesta (Dunayer 2001: 149). Vaikka suomessa henkilöviitteinen *se*-pronomini on puhekielessä tavallinen, osa verkkokeskustelijoista näkee sen käytön implikoivan

negatiivista suhtautumista viittauksen kohteeseen. Väitteellä voidaan sekä puolustaa että vastustaa *se*-pronominin käyttöä viittaamassa ihmiseen. Puolustajat nostavat tyhmyyden sijaan kriteeriksi huonon käytöksen: ihminen, joka käyttäytyy ”kuin eläin”, ei ansaitse tulla viitatuksi ihmisten pronominilla (esim. 6).

- (6) Kun ukkoni on kuin sika niin otanko käyttöön ”se”? (Juttutupa A: 63)

Tämän suuntaisia käsityksiä esitetään 11 kommentissa. Viiden kirjoittajan mielestä pronominien käyttö kertoo arvojärjestyksestä. Tällöin eläin, johon viitataan persoona-pronominilla, saisi lempeämmän kohtelun kuin lapsi tai puoliso, johon viitataan demonstratiivipronominilla (esim. 7).

- (7) Yleensä ihmisillä koirat ovat ”se/ne” ja ihmiset ”hän/he”. mutta tunnen toki perheitä, joissa haukku eli ”hän” nukkuu samassa sängyssä äidin ja isin kanssa, ja lapset eli ”ne” unikoulutetaan heti omaan huoneeseen... (Vauva A: 9)

Muutamissa kommentteissa *hän*-pronominin käyttäminen rinnastetaan siihen, että koirille annetaan ihmisillä käytössä olevia nimiä ja että koiran omistaja voi kutsua itseään lemmikkinsä äidiksi tai isäksi. Nämäkin kielenkäyttötavat osoittavat, että rajanveto ihmisen ja eläimen välillä ei kielessä ole aivan yksinkertaista.

Arvostusteemaan olen ryhmitellyt myös ne kannanotot, joissa pronominin valinnan taustalla ajatellaan olevan kohteliaisuus. Kohteliaisuutta kuvaavat verkkokeskusteluaineistossa esiintyvät sanat *kohtelias*, *loukata* ja *teititellä*. *Hän*-pronominin käyttö rinnastetaan teitittelyyn neljässä kommentissa ja muunlaiseen kohteliaaseen kieleen ja käytökseen kahdeksassa kommentissa (esim. 8).

- (8) Tosiaan jos puhuu toiselle ihmiselle hänen koirastaan, on kohteliasta sanoa HÄN. (Vauva B: 7)

Aiemmissa kyselytutkimuksissa on todettu, että kielenkäyttäjien mielestä ihmisviitteisen *hän*-pronominin valintaan vaikuttaa, kenestä ja kenelle puhutaan (Lappalainen 2010: 290–291; Priiki 2016b; Siitonen 2016: 387–389). Ihmisviitteisen *hän*-pronominin kohteliaisuudesta ei tässä tarkasteltavissa verkkokeskusteluissa juuri puhuta, sillä keskustelujen aiheena on nimenomaan eläimiin viittaaminen. Eläinviittauksissa *hän*-pronominia pidetään kohteliaana, kun keskustellaan puheena olevan lemmikin omistajan kanssa. Sama käsitys esiintyy Siitosen (2008: 98–99) aineistossa. Yleisesti ajatellen kolmaspersoonaisen viittausten kohteliaisuus kohdistuu referenttiin eikä puheumppaniin (Helmbrecht 2004: 170–174). Koska eläin, vaikka olisi läsnä, ei ymmärrä pronominin sävyjä, tilanne rinnastuu viittauksiin keskustelun ulkopuolisiin henkilöihin (ks. Priiki 2017a: 65). Maallikoiden kohteliaisuudeksi käsittämä käytäntö on selitettävissä esimerkiksi sillä, että puhuja haluaa antaa itsestään kuvan eläimiä arvostavana henkilönä.

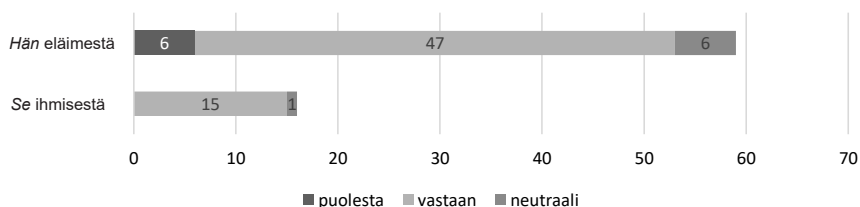
Niin eläimiin kuin ihmisiin viittaavan *se*-pronominin käyttöä voidaan puolustaa kiistämällä oletus yhteydestä arvostuksen ja pronominivalinnan välillä. Komment-

teja, joissa yhteys eksplisiittisesti kielletään, on aineistossa kuitenkin vain yksi. Siinä kirjoittaja kuvaa *se*-pronominin olevan ”vakiintunut puhekielen termi”, joka ei kerro arvostuksista. Implisiittisemmin yhteys kielletään kannanotoissa, joissa vedotaan *se*-pronominin sopivuuteen omaan kielenkäyttöön (ks. luontevuusdiskurssista alalukua 4.4) tai kielen erilaisiin rekistereihin (ks. vaihteludiskurssista alaluku 4.5).

4.3 Normi

Normidiskurssi orientoituu kirjakielen kielioppiin ja kouluopetukseen. Tällöin käsitykset kielestä ovat auktoriteeteilta lainattuja, eivät keskustelijoiden omia arkikokemuksia. Tavallista on, että ei-kielieteilijöiden kielikäsitksissä ”virallisten” tahojen edustamia käsityksiä arvotetaan arkikokemuksia korkeammalle (Dufva, Lähteenmäki & Isoherranen 1996: 45, 67). Maallikoiden käsitys kielestä on tunnetusti kirjakielen ohjaama (Hiidenmaa 2003: 239), ja usein myös kielen ammattilaiset ankkuroivat maallikoille viestiessään tarkastelemaansa kielen ilmiöt kirjakieleen (Mäntynen 1996: 511).

Normiteemaan kuuluvat sellaiset aineistossa esiintyvät käsitykset, joiden mukaan pronomineja koskevat säännöt ovat yksiselitteisiä ja vaihtelemattomia ja ne velvoittavat kielenkäyttäjiä. Normiin viitataan pääosin vastustettaessa standardikielen normien rikkomista eli *hän*-pronominilla viittaamista eläimiin ja *se*-pronominilla viittaamista ihmisiin (ks. kuviota 4). Neutraaleissa väitteissä kirjakielen käytäntö todetaan ottamatta kantaa, pitäisikö sitä noudattaa, ja puolustavissa kirjoittaja kertoo poikkeavansa normista tietoisesti.

Kuvio 4.

Normiin liittyvien puolustavien ja vastustavien väitteiden jakautuminen aineistossa.

Normista keskusteltaessa toistuvat verbit *hallita*, *oppia*, *osata* ja *tietää* sekä muu kouluun ja opetukseen liittyvä sanasto, erityisesti adverbii *väärin*. *Väärin*-sananyleisyys kuvastanee virhekeskeisen kielenopetuksen pitkä perinnettä (ks. esim. Dufva ym. 1996: 52). Lisäksi kirjoittajat käyttävät modaaliverbejä, kuten *kuuluu*, *pitäisi* ja *tulisii*. Miltei jokainen, joka ylipäättään kommentoi ihmiseen viittaavan pronominin normia, ottaa kantaa kumpaankin pronominisääntöön samassa virkkeessä (esim. 9).

- (9) Hän-persoonapronominia käytetään ihmisestä ja *se*-demonstratiivipronominia eläimestä. Näin opetettiin aikoinaan koulussa. (Juttutupa A: 43)

Koska aloitusviesteissä aiheeksi otetaan nimenomaan eläimistä käytettävä pronomini, on luonnollista, että keskustelu henkilöviitteisistä pronomineista linkittyy ketjun varsinaiseen aiheeseen. Orientoiduttaessa standardikielen normiin vaaditaan noudatettavaksi kumpaakin normia tasapuolisesti. Toisaalta luontevuusdiskurssissa *hän*-pronominin käyttöä eläimistä vastustetaan sillä perusteella, että sen käyttöä ei koeta luontevaksi ihmisistäkään (ks. alalukua 4.4). Vaikka kielen normituksen luulisi koskevan ensisijaisesti kirjoitettua kieltä, verkkokeskustelijoista 17 viittaa puhuttuun kieleen käyttämällä suullista kommunikaatiota tai kuulemista merkitseviä verbejä, kuten *sanoa* (esim. 10), tai muuten kuvaamalla suullista kielenkäyttöä. Kirjoittamiseen tai kirjakielen viitataan normiteeman kannanotoissa vain kahdesti. Puhe- ja kirjakielen erilaisia käytäntöjä pohtivat kommentit olen sijoittanut vaihtelun teemaan (ks. alalukua 4.5).

- (10) Olen kyllä koulussa oppinut, että ihmisestä sanotaan ”hän” ja eläimestä ”se”.
(Vauva A: 12)

Normidiskurssille tyypillisestä ehdottomasta suhtautumisesta kertovat adverbit *aina*, *ei koskaan*, *totta kai*, *tietenkin*, *ilman muuta* sekä imperatiivin käyttö, esimerkiksi *uskokaa jo*. Yllättäen kahdessa kommentissa myös eläimeen viittaavaa *hän*-pronominia puolustetaan esittämällä se samanlaisena yksiselitteisenä sääntönä. Lisäksi normidiskurssin aktivoi yhdeksän kommenttia, joissa standardikielen sääntö tiedostetaan mutta samalla sen rikkominen sallitaan. Kirjoittaja voi kertoa itse rikkovansa sääntöä, kuten esimerkissä 11, tai sallivansa sen joillekuille muille.

- (11) Virallisesti eläimistä käytetään aina sanaa se ,mutta minä siitä viisveisaan
(Juttutupa A: 59)

Kuten jo edellä totesin, osa verkkokeskustelijoista vaatii, että samaa pronominia käytettäisiin kaikenlaisista eläimistä ja kaikissa tilanteissa. Tuskin missään kielessä käytäntö on näin yksiselitteinen. Virossakin, jossa standardikielen normin mukaan persoonapronomini *tema/ta* viittaa kaikkiin elollisiin, demonstratiivipronominia *see* esiintyy viittaamassa henkilöihin samoin kuin persoonapronominia esiintyy viittaamassa elottomiin tarkoitteisiin (Pajusalu 1995). Myös englannissa, jossa persoonapronomineja *he* ja *she* tulisi käyttää eläimistä, jos niiden sukupuoli on tiedossa, käytetään näissäkin tapauksissa melko usein pronominia *it* (Gardelle 2013).

4.4 Luontevuus

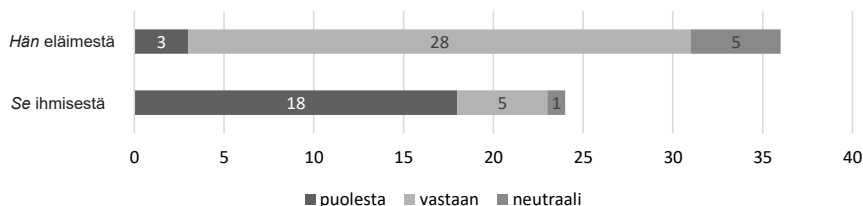
Luontevuusteemaan olen luokitellut kannanotot, jotka vetoavat siihen, mikä kirjoittajan mielestä on tai ei ole normaalia ja tavallista tai kirjoittajan omaan kielenkäyttöön kuuluvaa. Moni asemoi kantansa käyttämällä ensimmäistä persoonaa viitaten sillä itseensä, perheeseensä tai esimerkiksi alueelliseen yhteisöön, johon kokee kuuluvansa.

Toisin kuin auktoriteeteilta lainattu normeihin vetoaminen, luontevuuteen pohjautuvat väitteet rakentuvat nimenomaan subjektiivisten arkikokemusten varaan. Arki-

tieto muodostuu ympäröivän kulttuurin ja vuorovaikutustilanteiden kautta, ja siten sitä voidaan pitää kohtalaisen pysyvänä ja jaettuna ilmiönä (Dufva ym. 1996: 45–51, 66). Luontevuuteen vedotaan myös Siitosen (2016) kyselytutkimuksen vastauksissa: eräs vastaaja esimerkiksi ajattelee *hän*-pronominin kuuluvan kotiseutunsa murteeseen mutta kertoo kuitenkin, ettei koe sitä omaan kielenkäyttöönään sopivaksi (mas. 286). Siitosen keräämistä kyselyvastauksista käy ilmi, että asiallista ja kohteliasta kielenkäyttöä vaativissa tilanteissa *hän*-pronominin valinta tapahtuu tietoisien ponnistelun tuloksena (mas. 388). Se ei siis tapahdu luontevasti.

Luontevuusteemaan kuuluvat myös ilmaukset, joilla kirjoittaja ilmaisee kokevansa aiheena olevan ilmiön kielitajunsa vastaiseksi mutta ei viittaa standardikielen normiin (vrt. alalukuun 4.3). Tällaisia, yleensä affektisia, ilmauksia ovat *ärsyttää*, *särähtää korvaan*, *huvittaa*, *kuulostaa typerältä* sekä adjektiivien *hassu* ja *outo* käyttö negatiivisessa merkityksessä kielen ilmiöstä puhuttaessa.⁴

Luontevuusteeman kommentit jakautuvat norminvastaista pronominiäyttöä puolustaviin ja vastustaviin väitteisiin eri tavalla kahden tarkasteltavan pronominin kohdalla (ks. kuviota 5).

Kuvio 5.

Luontevuuteen liittyvien puolustavien ja vastustavien väitteiden jakautuminen aineistossa.

Luontevuutta käytetään perusteena, kun vastustetaan eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä ja toisaalta puolustettaessa ihmisviitteisen *se*-pronominin käyttöä. Tätä selittää ainakin ilmiöiden frekvenssi: *se*-pronominilla viittaaminen henkilöihin on arkipuheessa niin tavallista, että se tuntuu kielenkäyttäjistä normaalilta standardikielen vastaisuudesta huolimatta. *Hän*-viittaukset eläimiin ovat harvinaisempia ja kiinnostavat siksi enemmän huomiota. Muutama kirjoittaja vetoaakin *se*-pronominin käyttöä henkilöistä puolustaessaan nimenomaan ilmiön tavallisuuteen (esim. 12).

- (12) Suurin osa suomalaisistakin kutsuu toista suomalaista sanalla *se*. (Juttutupa B: 19)

Kuten normiin, myös luontevuuteen vedottaessa kaksi tarkasteltavaa pronomini-normia kytkeytyvät yhteen. Eräs kirjoittaja arvelee, että *hän*-pronominia on *hankalaa* käyttää viittamassa eläimiin, koska sitä ei puheessa juuri käytetä ihmisistäkään. Siinä missä normidiskurssissa ajatellaan yhden normin rikkomisen oikeuttavan toisestakin

4. Näistä lisää eri aineistossa ks. Priiki 2020.

poikkeamiseen, luontevuusdiskurssissa *hän*-pronominia pidetään epäluontevana riippumatta viittauksen kohteesta. Tämän ilmaisee eksplisiittisesti esimerkin 13 kirjoittaja.

- (13) Mielestäni hän muotoa ei pitäisi käyttää mistään. (Juttutupa A: 102)

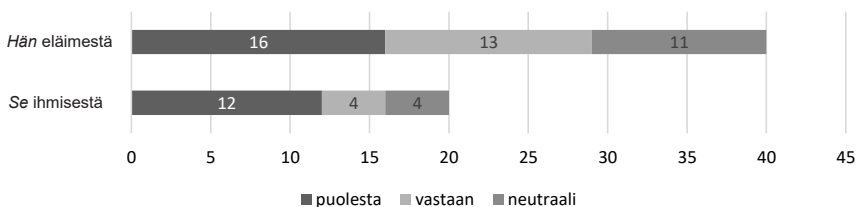
Kuten jo alaluvussa 4.2 kävi ilmi, *hän*-pronominia verrataan teitittelyyn. Lisäksi sitä pidetään kirjakielisen tai virallisen kuuloisena, *paperinmakuisena*, mikä ei sovi eläinviittausten kontekstiin (esim. 14). Näissä käsityksissä asiatyylit kytkeytyvät nimenomaan pronomiivalintaan eikä siihen, noudatetaanko vai rikotaanko standardikielen normeja.

- (14) Minä sanon ihmisistäkin yleensä että ”se”, hänittely on mielestäni vähänniinkuin teitittelyä ja tuntuu kyllä hassulta teititellä eläintä vaikka se kuinka persoona olisikin :) (Suomi24: 86)

Neutraaleissa kannanotoissa luontevuuden ja vapauden diskurssit kytkeytyvät esimerkiksi siten, että kirjoittaja ilmaisee sallivansa tietyn käyttötavan muille, vaikka ei itse käyttäisi sitä. Kun luontevuudella puolustetaan *hän*-pronominin käyttöä, esitetään esimerkkitilanne, johon pronomini sopii: esimerkiksi keskustelu eläimestä sen omistajan kanssa tai ihmisviittauksissa työelämä. Näin luontevuus kytkeytyy vaihteluun, jota käsittelem seuraavassa alaluvussa.

4.5 Vaihtelu

Vaihteluteeman väitteissä huomio kiinnittyy alueelliseen tai tilanteiseen vaihteluun, tai niissä pohditaan eri kielten erilaisia käytäntöjä, vieraiden kielten vaikutusta suomeen sekä ajallista muutosta. Näissä väitteissä myös nimetään maantieteellisiä sijainteja, kuten *Oulu* ja *Varsinais-Suomi*, muita kieliä ja niiden käyttäjiä, kuten *englanti* ja *suomenruotsalaiset*, sekä tilanteita, esimerkiksi *kotioloissa*, *tuttujen kesken* ja *töissä*. Tietyn käyttötavan yleisyyttä kuvaavat muun muassa ilmaukset *joskus* ja *normaalisti*, ja ajalliseen muutokseen viittaavat sanat *buumi*, *muuttua* ja *nykyään*.

Kuvio 6.

Vaihteluun liittyvien puolustavien ja vastustavien väitteiden jakautuminen aineistossa.

Vaihteluteeman väitteet jakautuvat aineistossa melko tasaisesti *hän*-pronominin käyttöä eläimestä puolustaviin, vastustaviin ja kantaa ottamattomiin (ks. kuviota 6).

Vaikka erot ovat pienet, on syytä kiinnittää huomiota siihen, että kaikista teemoista ainoastaan vaihteluteemassa enemmistö eläinviitteiseen *hän*-pronominiiin liittyvistä kommentteista puolustaa tällaista käyttöä. Vaihteluun vetoavat kommentit ovat myös useammin neutraaleja kuin edellä käsiteltyihin teemoihin luokitellut väitteet. Ihmiseen viittaavasta *se*-pronominista keskusteltaessa vaihteluun viitataan tavallisemmin käyttöä puolustettaessa kuin vastustettaessa.

Keskustelupalstalla kolme kirjoittajaa paikantaa *hän*-pronominin runsaan käytön sekä ihmisistä että eläimistä Turun seudulle tai Varsinais-Suomeen (esim. 15).

- (15) murteissa hän on ihan neutraali 3. persoonan pronomini sekä ihmisestä että eläimestä. Näin ainakin monissa Varsinais-Suomen murteissa. (Vauva A: 5)

Aikaisemman tutkimuksen valossa verkkokeskustelijoiden havainto pitää paikkansa, sillä lounaimurteissa ja lounaisissa välimurteissa *hän*-pronominia on vanhaan käytetty enemmän kuin useimmissa muissa murteissa (Vilppula 1989; Siitonen 2008). Siitosen (2016: 386) kyselyyn vastanneet nuoret tunnistavat *hän*-pronominin kuuluvan lounaimurteisen kotiseutunsa kieleen. He pitävät *hän*-pronominia murrepiirteenä ja kokevat sen vaihtelevasti joko *kotoisaksi* tai *juntiksi* (mp.). Hän on ominainen myös kaakkoismurteille (Vilppula 1989: 389), mikä nouseekin esiin Siitosen (2016: 386) kyselyaineistossa. Verkkokeskusteluissa alueellisesta vaihtelusta keskustellaan vähän verrattuna Siitosen saamiin vastauksiin. Kukaan ei sijoita *hän*-pronominia kaakkoismurteiden alueelle, mutta yhden kirjoittajan mielestä sitä käytetään nimenomaan eläimeen viitattaessa eteläisessä Suomessa eli alueella, jonka voi ajatella kattavan myös kaakkoismurteiden alueen. Yksinomaisen *se*-pronominin käyttö liitetään Oulun seudulle, jonka mainitsee kolme keskustelijaa; lisäksi Lahti mainitaan kerran.⁵

Tavallinen käsitys verkkokeskusteluissa on, että ihmisistä käytetään *se*-pronominia arkisissa kielenkäyttötilanteissa ja *hän* taas kuuluu työelämään ja *asialliseen kieleen*. Nämä kielenkäyttäjien käsitykset ovat linjassa aiemmasta tutkimuksesta saatujen tulosten kanssa (Siitonen 2016: 388), ja myös todellisessa kielenkäytössä *hän*-pronominin on todettu olevan tavallisempi esimerkiksi haastattelussa kuin vapaa-muotoisessa keskustelussa (Lappalainen 2010: 297; ks. myös Nuolijärvi 1986: 290–300; Mielikäinen 1982: 282).

Eläimeen viittaavan *hän*-pronominin käyttötilanteiksi mainitaan leikillinen huumori sekä jo edellä mainittu keskustelu eläimen omistajan kanssa lemmikin läsnä ollessa. Jälkimmäisen mainitsevat myös lähes kaikki Siitosen (2008: 99) aineiston turkulaiset kyselyvastaajat. Leikkely nousee hänen aineistossaan esiin erityisesti esineisiin viittaavan *hän*-pronominin kohdalla (mas. 95). Verkkokeskusteluissa leikkelyyn mainitsee eläimeen viittaavan *hän*-pronominin valintaperusteeksi neljä kirjoittajaa (esim. 16).

- (16) Se, tai puhun koirasta nimeltä. Mutta jos kerron jotain koiran koomista kummellusta. Leikkisästi ja teatraalisesti sitten kerron tarinaa: ”HÄN sitten päätti” ”HÄN sitten sitä tai tätä”. (Vauva B: 10)

5. Oulu ja Lahti tosiaan kuuluvat niihin alueisiin, joilla *se*-pronominia on suosittu (Vilppula 1989: 389).

Esimerkin 16 kuvaamassa yhteydessä *hän*-pronominin valinta selittyy leikittelyn lisäksi myös sitä kautta, että tarinassa eläydytään eläimen näkökulmaan käyttämällä kognitiivista toimintaa ilmaisevaa *päättää*-verbiä (ks. Siitonen 2008: 106; Priiki 2014a, 2017b).

Vaihteluteemaan olen luokitellut myös ajatukset kielen muuttumisesta ja muiden kielten vaikutuksesta siihen. Osa keskustelijoista uskoo, että *hän*-pronominin käyttäminen eläimistä tai esineistä olisi uusi ilmiö, kuten voi havaita esimerkistä 17. Tämä esimerkki leikittelee lisäksi merkityksellä 'raueta tyhjiin, mennä myttyyn', joka *mennä häneksi* -ilmauksella on Länsipohjan murteissa (SMS s.v. *hän*). Tämä implikoi negatiivista suhtautumista havaittuun muutokseen.

(17) Nykyään lähes kaikki menee HÄNEKSI ! (Juttutupa B: 50)

Kirjakielen kehitystä tarkasteltaessa verkkokeskustelijoiden käsitys muutoksen suunnasta ei pidä paikkaansa, vaan eläimiin viittaavia *hän*-pronomeja pikemminkin karsittiin standardikielestä pois, kun kirjakieltä vakiinnutettiin (Laitinen 2009). Puhemielessä puolestaan pronominit ovat kautta historian vaihdelleet vapaasti noudattamatta jyrkkää jakoa ihmisiin ja eläimiin. Käsitys muutoksesta voi heijastaa yleisempää puhkielistymistä, sillä puhkielinen tyyli – ja sen myötä mahdollisesti myös eläimeen viittaaminen *hän*-pronominilla – on yleistynyt esimerkiksi radion ja television kielessä (ks. tästä Piippo, Vaattovaara & Voutilainen 2016: 74–77). Mahdollista toki on sekin, että eläinten muuttuva asema yhteiskunnassa (esim. Greenebaum 2004) heijastuu kielenkäyttöön.

Toinen muutokseen liittyvä käsitys verkkokeskusteluissa on, että *hän*-pronominin käyttö eläimistä olisi vierasta vaikutusta. Viisi kirjoittajaa mainitsee englannin kielen mahdollisena lähteenä, ja neljä arvelee lähteeksi ruotsia. Muiden kielten käytäntöjä käytetään sekä puolustamaan että vastustamaan eläimiin viittaamista *hän*-pronominilla. Puolustajien mielestä käytön voisi hyväksyä, koska muissakin kielissä persoonapronomini on sallittu (esim. 18), vastustajien mukaan taas vieraiden kielten ei saisi antaa vaikuttaa suomen sääntöihin.

(18) Englannissa eläimiä kutsutaan sanalla ”he” tai ”she”, kun kyseessä on jokin sadun hahmo tai kun viitataan siihen, että eläin on perheenjäsen ja sillä on nimi. Ärsyttääkö sekin teitä? :) (Juttutupa B: 17)

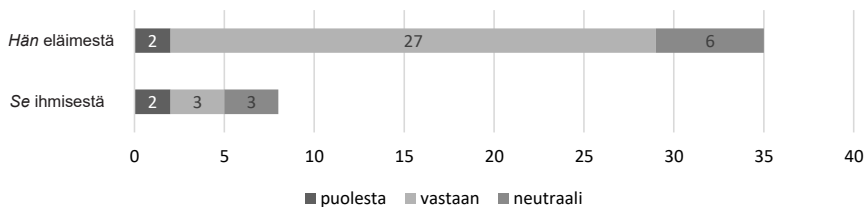
Vaatisi oman tutkimuksensa selvittää, millainen vaikutus muilla kielillä suomen pronominvaihteluun on ollut ja on nykyään. Varhaisissa teksteissä lienee etenkin ruotsin vaikutusta, mutta suomen yleiskielen pronominisääntö kuitenkin vakiintui erilaiseksi kuin ruotsissa, jossa suositellaan pronomeja *han* ja *hon* viitattaessa eläimiin, joista käytetään erisnimeä (Teleman ym. 1999: 276). Tutkimusten mukaan suomenruotsalaiset käyttävät yksikielisiä suomenpuhujia enemmän *hän*-pronominia puhuessaan ihmisistä (Paunonen 1990: 204; Piiparinen-Rintaluoma 2001: 103–112). Siitosen (2016: 390) kyselyaineiston vastaajat yleistävät havainnon koskemaan myös muita suomea toisena tai vieraana kielenä puhuvia. Nämä havainnot kuitenkin koskevat ihmisiin viittaamista, ja ilmiöllä lienee kytkös opetuksen kirjakielisiin malleihin

(Piiparinen-Rintaluoma 2001: 103). Ei-äidinkielisten käyttämistä eläinviitteisistä *hän*-pronomeineista ei aiemmissa tutkimuksissa ole havaintoja, joskin lienee täysin mahdollista, että ruotsin käytäntö vaikuttaa suomenruotsalaisten eläinviittauksiin.

Kääntäminen näyttää tutkimusten perusteella vaikuttavan pronominien käyttöön standardikielen normeja korostavasti: käännettyssä suomessa *hän*-pronominia käytetään enemmän kuin kääntämättömissä teksteissä (Nevalainen 2005; Kolehmainen 2011). Eläimiin tai esineisiin viittaavaa käyttöä ei kuitenkaan nouse esiin (Kolehmainen 2011: 124). Käännöksissä pitäydytään standardikielen normissa usein silloinkin, kun henkilöviitteisen *se*-pronominin käyttö olisi perusteltu tehokeino (mas. 129; ks. myös Juva 2019: 274), sillä lähde- ja kohdekielen erilaiset keinot tuovat haasteita puhekielisyysesitykseen (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 571–572). Henkilöviitteisen *se*-pronominin vähäisyyttä käännöksissä selittää siis se, että lähdetekstissä vastaavaa demonstratiivipronominin käyttöä ei esiinny (Nevalainen 2003). Sen sijaan eläimeen viittaavan *hän*-pronominin käyttöön motivaatio löytyy, ja tämä näkyy ainakin lastenelokuvien käännöstekstityksissä (Suonperä 2012: 50–51). Erikielisten tekstien esiintyessä rinnakkain pronominien vastaavuus voikin mennä normin edelle.⁶

4.6 Käyttäjä

Kielestä keskustellessaan ei-kielitetilijät puhuvat toisinaan enemmän kielen käyttäjistä kuin itse kielen ilmiöistä. He siis käyttävät toisen tason metakieltä. (Niedzielski & Preston 2000: 3–6.) Tämä on tavallinen ilmiö myös verkkokeskusteluissa, joissa aiheena on *hän*-pronominilla eläimeen ja *se*-pronominilla ihmiseen viittaaminen. Siitosen (2008, 2016) kyselyaineistossa korostuvat havainnot kielenkäyttäjien alueellisesta taustasta. Tässä tarkasteltavassa verkkokeskusteluaineistossa kirjoittajat tuovat ilmi monenlaisia muitakin oletuksiaan siitä, millaiset ihmiset tiettyjä pronominiviittauksia käyttävät. Vaikka sekä verkkokeskusteluihin että kyselyihin osallistutaan anonymisti, verkkokeskusteluissa vaikuttaa olevan tavallisempaa esittää negatiivisia luonnehdintoja toisista ihmisistä. Verkkokeskustelun tasa-arvoisuus saa ihmiset luopumaan estoista ja kertomaan mielipiteensä rehellisesti (Suler 2004).

Kuvio 7.
Kielen käyttäjään liittyvien väitteiden jakautuminen aineistossa.

6. Esimerkki tästä on Forum Marinum -museossa kevättalvella 2020 esillä ollut näyttely merimiesten lemmikeistä. Näyttelytekstit olivat suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi, ja kaikilla kielillä eläimistä käytettiin pääasiassa persoonapronomeineja.

Käyttäjäteeman väitteissä tietyn kielenpiirteen käyttäjiä luonnehditaan esimerkiksi adjektiiveilla *lapsellinen*, *mielenvikainen*, *sivistymätön* tai toisaalta *älykäs*, substantiiveilla *eläintenvihaaja*, *idiootti* ja *ääliö*, ja heidän toimintaansa kuvataan muun muassa *hienosteluksi* tai *ylpeilyksi*. Valtaosa käyttäjää koskevista kannanotoista vastustaa *hän*-pronominin käyttämistä viittaamassa eläimiin (ks. kuviota 7). Henkilöviitteisen *se*-pronominin käyttöön puuttuvissa kommentteissa käyttäjädiskurssi aktivoituu harvoin.

Aineistossa toistuu kaksi erilaista stereotypia ihmisestä, joka viittaa eläimeen *hän*-pronominilla. Ensinnäkin esiintyy käsitys, että *hän*-pronominin käyttö eläimestä johtuu kouluopetuksen puutteesta (esim. 19) tai muuten tyhmydestä.

- (19) Ehkä he eivät ole opiskelleet koulussa suomenkieltä, kun siellä kuulin, että eläimistä sanotaan ”se”. (Vauva A: 18)

Väite toistuu aineistossa 12 kertaa. Yrittäessään puhua hienommin kuin osaa *sivistymätön* henkilö päätyy käyttämään eläimestä *hän*-pronominia. Eräs kirjoittaja harmittelee, että eläinviitteistä *hän*-pronominia esiintyy jopa televisiotoimittajien kielessä, ja toinen arvelee, että kyse lienee alempien sosiaaliluokkien tavasta. Samanlaisia käsityksiä yhdistetään muutamissa kommentteissa myös henkilöviitteisen *se*-pronominin käyttäjiin. Koulutuksen ja älykkyyden liittäminen standardikielen normien hallintaan on tavallinen kieltä koskeva käsitys ei-kielitetielijöiden keskuudessa (Hiidenmaa 2003: 234–238).

Toisenlainen toistuva stereotypia luodaan verkkokeskusteluaineistossa seitsemän kertaa. Näistä väitteistä muodostuu käsitys eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjästä yksinäisenä resukkana, jolle eläin on ainoa ystävä tai lapsen korvike (esim. 20). Tällaisen henkilön mielenterveys voidaan kyseenalaistaa. Sen sijaan, että normin rikkominen tuomittaisiin, sävy voi olla sääällivä tai ymmärtävä (esim. 21).

- (20) Kissoja ja koiriaan ”häneiksi” kutsuvat ihmiset ovat niitä kajahtaneita yksinäisiä tätejä tai vanhoja pariskuntia, joilla elukka on noussut lapsen sijaiseksi. (Vauva A: 14)
- (21) Koirasta on tullut hänelle ainoa ystävä. Ei ole kumma, että prononimit muuttuvat. (Juttutupa A: 9)

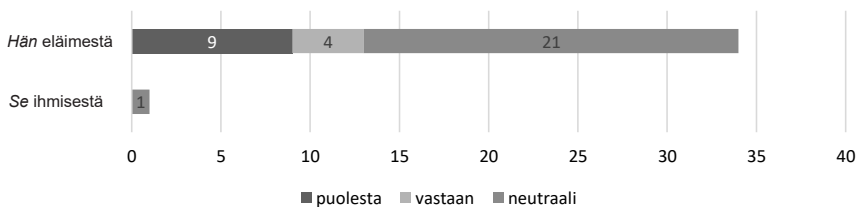
Muutamassa kommentissa käsitys eläimestä lapsen korvikkeena vertautuu lemmikinomistajien tapaan kutsua itseään eläimen *äidiksi* tai *isäksi* tai käyttää *vauva*-sanaa viittaamassa eläimen poikaseen. Lisäksi spekuloidaan, mikä saa kielenkäyttäjän valitsemaan eläinviitteisen *hän*-pronominin. Aineistossa esitetään kahdeksan kertaa, että tapa olisi tyyppillinen nimenomaan sellaisille lemmikinomistajille, joille eläin on liiallisen tärkeä. Harrastus ”menee yli äyräiden”; lemmikkiä hemmotellaan ja esitellään.

Tällainen keskustelu limittyy läheisesti arvostusdiskurssiin (ks. alalukua 4.2). Kolmessa kommentissa kahden normin rikkominen kietoutuu jälleen yhteen, sillä niissä kuvataan samojen henkilöiden käyttävän sekä eläinviitteistä *hän*-pronominia että ihmisviitteistä *se*-pronominia. Kaksi kommenttia vastustaa kaikkea *hän*-pronominin käyttöä *hienosteluna*. Yksittäiset kommentit solvaavat normia rikkovasta käytöstä

mielensä pahoittaneita tai pitävät *se*-pronominia eläimestä käyttäviä ihmisiä *eläinten-vihaajina* tai *fasisteina*.

4.7 Vapaus

Vapausteeman kannanotoissa pääajatuksena on, että toisten kielenkäyttöön ei tulisi puuttua. Kommenteissa esiintyy sellaisia ilmauksia kuin *onko väliä, sama se, oma asia, ihan miten tykkää, ei häitää, ihan vapaasti ja mitä se kenellekään kuuluu*. Olen luokitellut samaan teemaan kuuluvaksi metapragmaattisen keskustelun siitä, kannattaako aiheesta ylipäättään väitellä. Vapausteema näkyy aineistossa lähes yksinomaan keskusteltaessa eläinviittauksista (ks. kuviota 8).

Kuvio 8.
Kielen käytön vapauteen liittyvien puolustavien ja vastustavien väitteiden jakautuminen aineistossa.

Yli puolet vapausteemaan kuuluvista kannanotoista on sävyltään neutraaleja, mikä on muihin teemoihin verrattuna poikkeuksellinen jakauma. Puolustavia kannanottoja on enemmän kuin vastustavia. Vapausdiskurssin aktivoivat verkkokeskustelijat luovuttavat oikeuden päättää, millä pronomiinilla eläimeen viitataan, joko kielenkäyttäjälle (esim. 22) tai puheena olevan eläimen omistajalle (esim. 23). Usein näiden oletetaan olevan sama henkilö, eli keskustelijoilla on mielessään tilanne, jossa joku viittaa *hän*-pronominilla nimenomaan omaan lemmikkiinsä.

- (22) suomen kieliopillisesti SE mutta jos joku haluaa eläintä kunnioittaa nimellä HÄN kuka meistä on sitä arvostelemaan ääneen. (Juttutupa A: 51)
- (23) Koiran omistaja tuntee koiransa paremmin kuin kukaan muu. Siksi vain koiran omistaja voi päättää, onko hänen koira ”hän”, ”se” vai vaikkapa ”sehän” (Juttutupa B: 44)

Vapausdiskurssin metapragmaattinen taso kyseenalaistaa koko keskusteluketjun. Metapragmaattisella tasolla tarkoitetaan ilmaisuja, joilla keskustelun osallistujat arvioivat ja ohjaavat keskustelua tai kommentoivat heidän itsensä tai muiden lähettämiä viestejä (ks. Caffi 1998: 581; Tanskanen 2014: 52–53). Eräs keskustelija esimerkiksi kuvaa käytyä keskustelua *netissä vinkumiseksi* ja siihen osallistujia *idiooteiksi*. Oman lisänsä verkko-

keskusteluun tuovat vielä ironiset viestit, joiksi tulkintani mukaan voidaan katsoa neljä vapausteeman alle kuuluvaa väitettä (esim. 24).

- (24) Se on vissi ja varma, että koirat, kissat sekä HEIDÄN omistajansa / henkilökuntansa käyttäytyminen aiheuttavat (ainakin Suomessa) mitä vakavinta ahdistusta. On se taivaan kiitos ja Luojan lykky, että sitä pystyy purkamaan täällä yleisöosastolla, jopa ihan painetussa lehdessä tämä vakava asia lienee esillä aika ajoin. Täältä saamme vertaistukea. (Juttutupa B: 114)

Ironisissa väitteissä aiheena olevan kysymyksen tärkeyttä liioitellaan tai esittää mielipiteelle poikkeavan jyrkkiä tai kummallisia perusteluja. Ironinen vaikutelma syntyy, kun kirjoittaja liioittelemalla vihjaa teeskentelevänsä ja tarkoittavansa todellisuudessa muuta kuin sananmukainen viesti. Kun lukija huomaa viestin inkoherentiksi, hän koherenssia etsiessään voi päätyä esimerkiksi täysin päinvastaiseen tulkintaan (intentionaalinen inkoherenssi, Rahtu 2006: 47-52). Verkkokeskustelussa kielenulkoisia kontekstivihjeitä ja jaettua taustatietoa on niukasti, mikä hankaloittaa ironian tunnistamista.

5 Päätelmät

Olen tässä artikkelissa kuvannut verkkokeskusteluissa esitettyjä käsityksiä suomen yleiskielen normin vastaisesta *hän*-pronominin käytöstä viittaamassa eläimiin sekä *se*-pronominin käytöstä viittaamassa ihmisiin. Olen nostanut esiin kuusi diskurssia, jotka aktivoituvat kirjoittajien perustellessa normien rikkomista tai noudattamista. Ne käsittelevät puheena olevan kohteen arvostusta, standardikielen normitusta, kielenkäytön luontevuutta, kielessä esiintyvää vaihtelua, kielen käyttäjästä tehtäviä oletuksia sekä kielenkäyttäjän vapautta käyttää kieltä valitsemallaan tavalla.

Yhden aihepiirin ympärille rakentuneen verkkokeskusteluaineiston tarkastelu luo näkökulman internetissä tapahtuvaan kommunikaatioon. Toisin kuin verkon maahanmuuttokeskustelussa, jossa keskustelijat pönkittävät jakamaansa ideologiaa ja perustavat väitteensä yhteiseen tietoon (Määttä, Suomalainen & Tuomarla 2020), kielen normeista keskusteltaessa verkkokeskustelijat ovat aidosti erimielisiä keskenään. Näin ollen tässä tarkastellut viestiketjut edustavat ”perinteistä” väittelevää verkkokeskustelua, sillä nykyisiä keskustelupalstoja edeltäneissä uutisryhmissä kärkevät väittelyt olivat osa käyttäytymiskoodia (Suominen, Saarikoski & Vaahensalo 2019: luku 3). Vaikka aineistossa enemmistö keskusteluun osallistuneista vastustaa *hän*-pronominin käyttöä eläimistä, pääsevät ääneen myös käytön puolustajat. Henkilöviitteisen *se*-pronominin käytöstä keskusteltaessa puolustaminen ja vastustaminen jakautuvat tasaisesti.

Kaksi *hän-se*-vaihtelua säätelevää normia kietoutuvat yhteen kahdella vastakkaisella tavalla. Puhekielen käytäntöä viitata ihmisiin *se*-pronominilla käytetään sekä puolustamaan että vastustamaan eläimiin viittaamista *hän*-pronominilla. Normidiskurssissa yhden normin rikkomisen nähdään oikeuttavan toisestakin poikkeamiseen. Luontevuusdiskurssissa taas vedotaan siihen, että *hän*-pronomini ei ole luonteva

eläimistä eikä ihmisistä käytettynä. Eläinviitteisen *hän*-pronominin vastustajat vetoavat tarkastelluissa keskusteluissa useimmiten kielen normeihin. Tässä saadut tulokset poikkeavat sikäli aiemmista tutkimuksista (ks. Siitonen 2008), että useammin keskustellaan käsityksistä, jotka liittyvät kyseisen kielenpiirteen käyttäjiin. Siitosen kyselyaineistossaan (ma.) havaitsema tietoisuus murteiden eroista jää verkkokeskusteluaineistossa taka-alalle, joskin etenkin tilanteiseen vaihteluun liittyvä diskurssi kyllä aktivoituu eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä puolustettaessa.

Aineiston perusteella käsitykset kielestä eivät kaikilla verkkokeskustelijoilla vastaa todellisuutta. Muutama keskustelija väittää käyttävänsä arkipuheessa lemmikistään systemaattisesti ainoastaan sen nimeä eikä koskaan pronomini viittausta, mitä ei voi pitää uskottavana. Tällaisia käsityksiä esitettiin myös Siitosen (2008: 93) kyselyn vastauksissa. Muutamalla oman aineistoni kirjoittajilla taas on kolmaspersoonaisen persoona- ja demonstratiivipronominien vaihtelun sijaan selvästi mielessään *hän*-pronominin puhutteleva käyttö (tästä ks. Yli-Vakkuri 1986).⁷

Käsitykset siitä, että *hän*-pronominin käyttö eläimistä olisi yleistynyt nykykielessä, kuvastavat todennäköisesti yleisempää puhekielistymiskehitystä muun muassa mediassa (tästä ks. Piippo ym. 2016: 74–77). Toisaalta verkkokeskustelijoiden havainto voi olla todellinen ja lisääntynyt *hän*-pronominin käyttö eläimistä heijastaa muutosta suomalaisten suhtautumisessa eläimiin. Lemmikkien määrä kasvaa, ja niiden hoitoon kulutetaan yhä enemmän rahaa (Kulutustutkimus 2016). Länsimaissa lemmikkejä pidetään yleisesti perheenjäsenenä (Greenebaum 2004). Tämä ei kuitenkaan ole välttämättä uutta: Syrjamaan (2020) mukaan Suomessakin esimerkiksi kissat on koettu perheenjäseniksi jo ainakin 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa.

Verkkokeskustelujen tarkastelu vahvistaa, että eläinviittauksista keskusteltaessa keskustellaan arvoista ja niiden näkymisestä kielessä. Jo Aleksis Kivi pohti eläinten ja ihmisten suhdetta tehdessään tietoisesti valinnan käyttäen eläinviittauksissa yksinomaan *hän*-pronominia (Laitinen 2009: 126). On mahdollista, että myös keskustelijoiden käsitys etenkin englannin vaikutuksesta perustuu todellisuuteen. Moni eläintutkija nimittäin käyttää englanniksi kirjoittaessaan persoonapronomineja systemaattisesti viittaamassa eläimiin, ja käytäntö näyttää olevan yleistymässä myös suomessa eläintutkijoiden (esim. Vihelmaa 2018: 18) ja eläinoikeusaktivistien keskuudessa. Yksittäisissä verkkokeskustelun kommentteissa eläintutkijoiden ja eläinoikeusaktivistien kielenkäyttö heijastuu esimerkiksi ironisena nimittelyinä.

Nähdäkseni tulisi varoa yhdistämästä englannin persoona- ja demonstratiivipronominien merkitysvivahteita liian suoraviivaisesti suomen vastaaviin, sillä henkilöviitteinen *it* on englannissa harvinainen ja säilyttää huomiota herättävän negatiivinen (Dunayer 2001: 149), kun taas suomen *se* on puheessa neutraali ja laajalevikkinen. Tavallisessa puhe-suomessa harva ajattelee henkilöviitteisen *se*-pronominin alentavan viittauskohdetta sukupuolettomaksi, tiedottomaksi olioksi. Silti etenkin kirjoitetussa kielessä henkilöviitteinen *se* kiinnittää huomiota (Juva 2019: 274). Jos *hän* ilmaisee arvostusta, *se*-pronominista tämä vivahde puuttuu. Suomessa tämä pronomini

7. Esimerkiksi *Ja minä puhuttelen ihmisiä yleensä heidän etunimillään. En kehtaa omalle lapselle sanoa, että HÄN TULEE NYT SYÖMÄÄN* (Juttutupa A: 94).

merkityspiirre tulee esiin sekä normin noudattamisena että siitä poikkeamisena: henkilöviittauksissa puhujat noudattavat standardikielen normia etenkin muodollisissa tilanteissa (Priiki 2017a: 65), eläinviittauksissa arvostuksen osoittaminen referenttiä kohtaan taas ohjaa poikkeamaan normista.

Arvokeskustelun ohella keskeistä mutta ei kovin yllättävää verkkokeskusteluissa on kielikäsitusten normikeskeisyys ja vaatimus poikkeuksettomista säännöistä. Keskustelussa vedotaan kouluopetukseen ja yleistetään kirjakielen normi koskemaan myös puhuttua kieltä. Verkkokeskusteluissa kuitenkin aktivoituu yleisesti myös vaihteludiskurssi, jossa eri kielimuotojen erilaiset säännöt hyväksytään. Ei-inhimilliset mutta elolliset tarkoitteet ovat kieliopillisten ilmiöiden tarkastelussa jääneet ääripäiden – inhimillisten ja ei-inhimillisten tai persoonien ja ei-persoonien – väliin sijoittuvaksi marginaaliseksi kategoriaksi. Samoin kuin viittaukset vaikkapa metaforisesti inhimillistettyihin tarkoitteisiin tai mytologisiin olentoihin, ne eivät välttämättä noudata yksiselitteisiä sääntöjä. (Dahl & Fraurud 1996: 62–63; ks. myös Peltola 2018.) Pronominien vaihtelun monimuotoinen todellisuus tukee näkemystä viittauskohteista jatkumoina ja hierarkioina (ks. Siitonen 2008: 88) selvärajaisten kategorioiden sijaan.

Tutkimusaineisto

Juttutupa A = Kaleva.fi / Juttutupa / Kulttuuri. Onko eläin ”hän” vai ”se”? (20.5.2020).

Juttutupa B = Kaleva.fi / Juttutupa / Kulttuuri. Koira on se, ei koira ole Hän (20.5.2020).

Suomi24 = Lemmikit / Koirat / Yleistä koirista. Miksi koira on ”hän”? <https://keskustelu.suomi24.fi/t/10520859/miksi-koira-on-quothanquot> (20.5.2020).

https://www.vauva.fi/keskustelu/1560417/ketju/miksi-suomessa-puhutaan-elaimesta-han_mutta_ihmista (20.5.2020).

Vauva A = Vauva.fi / Aihe vapaa. Miksi Suomessa puhutaan eläimestä Hän, mutta ihmisestä Se? https://www.vauva.fi/keskustelu/1560417/ketju/miksi-suomessa-puhutaan-elaimesta-han_mutta_ihmista (20.5.2020).

Vauva B = Vauva.fi / Aihe vapaa. Koirien omistajat! <https://www.vauva.fi/keskustelu/2809747/koirien-omistajat> (20.5.2020).

Lähteet

CAFFI, CLAUDIA 1998: Metapragmatics. – Jacob L. Mey (toim.), *Concise encyclopedia of pragmatics* s. 581–586. Amsterdam: Elsevier.

Cambridge dictionary. Cambridge University Press. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english> (12.2.2021).

DAHL, ÖSTEN – FRAURUD, KARI 1996: Animacy in grammar and discourse. – Thorstein Fretheim & Jeanette K. Gundel (toim.), *Reference and referent accessibility* s. 47–64. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.38.04dah>.

DUFVA, HANNELE – LÄHTEENMÄKI, MIKA – ISOHERRANEN, SARI 1996: *Elämää kielen kanssa. Arkikäsitteitä kielestä, sen oppimisesta ja opettamisesta*. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

DUNAYER, JOAN 2001: *Animal equality. Language and liberation*. Derwood, Maryland: Ryce Publishing. <https://doi.org/10.5840/ajs200117447>.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.

- FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 2017: Virtuaalinen vanha kirjasuomi -verkkomateriaali. Kielioppi 1500–1600, luku 23. Päivitetty lokakuussa 2017. <http://vvks.it.helsinki.fi/lauseoppi/index.html> (13.9.2021).
- FOUCAULT, MICHEL 1982: *The archaeology of knowledge*. London: Tavistock Publications.
- GARDELLE, LAURE 2013: Gender/sex discrepancies in pronominal references to animals. A statistical analysis. – *English Language and Linguistics* 17 (1) s. 181–194.
- GREENEBAUM, JESSICA 2004: It's a dog's life. Elevating status from pet to “fur baby” at yappy hour. – *Society & Animals* 12 (2) s. 117–135.
- HALL, STUART 1992: The west & the rest, discourse and power. – Stuart Hall & Bram Gieben (toim.), *Formations of modernity* s. 275–320. Cambridge: Polity Press.
- HELMBRECHT, JOHANNES 2004: *Personal pronouns. Form, function, and grammaticalization*. Habilitationsschrift. Erfurt: University of Erfurt.
- HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOYpro Oy.
- JUVA, KERSTI 2019: *Löytöretki suomeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAISER, ELSI 2018a: Pronoun use in Finnish reported speech and free indirect discourse. Effects of logophoricity. – Pritty Patel-Grosz, Patrick Grosz & Sarah Zobel (toim.), *Pronouns in embedded contexts* s. 75–104. Studies in Linguistics and Philosophy. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-56706-8_3.
- 2018b: Effects of perspective-taking on pronominal reference to humans and animals. Logophoricity in Finnish. – *Open Linguistics* 4/2018 s. 630–656. <https://doi.org/10.1515/opli-2018-0031>.
- KALLIO, JUSSI 1978: Kolmannen persoonan dilemmat. – *Sananjalka* 20 s. 52–74.
- Kielitoimiston kielioppiopas* 2015. Toimittaneet Riitta Korhonen & Sari Maamies. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 175. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- KOLEHMAINEN, LEENA 2011: Variierende Tendenzen in der Übersetzung der dritten Person Singular. Ein Beitrag zur Erforschung der Universalienhypothesen der Translation. – *Trans-kom* 4 s. 112–136.
- Kulutustutkimus 2016 = Kotitalouksien kulutus. Lähes joka kolmannessa kotitaloudessa oli lemmikki vuonna 2016. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/ktutk/2016/ktutk_2016_2020-04-20_tie_001_fi.html (24.9.2020).
- LAGUS, KRISTA – PANTZAR, MIKA – RUCKENSTEIN, MINNA – YLISIURUA, MARJORIIKKA 2016: *Suomi24. Muodonantoa aineistolle*. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 10. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- LAITINEN, LEA 2002: From logophoric pronoun to discourse particle. A case study of Finnish and Saami. – Ilse Wischer & Gabriele Diewald (toim.), *New reflections on grammaticalization* s. 327–344. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.49.21lai>.
- 2009: Vapaus ja järjestys. Eläinten kielioppi Seitsemässä veljeksessä. – Jaakko Yli-Paavola & Pekka Laaksonen (toim.), *Tulinuija. Aleksis Kiven seuran albumi* s. 115–131. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA 2010: *Hän vai se, he vai ne?* Pronominivariaatio ja normien ristiveto. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 279–324. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 1982: Nykypuhe-suomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86 (3) s. 277–294.

- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEEN, ANNE 1996: Miten normeista puhutaan. Näkökulma ja normien rajat. – *Virittäjä* 100 (4) s. 504–519.
- MÄÄTTÄ, SIMO – SUOMALAINEN, KARITA – TUOMARLA, ULLA 2020: Maahanmuuttovastaisen ideologian ja ryhmäidentiteetin rakentuminen Suomi24-keskustelussa. – *Virittäjä* 124 (2) s. 190–216. <https://doi.org/10.23982/vir.81931>.
- NEVALAINEN, SAMPO 2003: Käännöskirjallisuuden puhekielisyyskistä. Kaksinkertaista illuusiota? – *Virittäjä* 107 (1) s. 2–26.
- 2005: Köyhtyykö kieli käännettäessä? Mitä taajuuslistat kertovat suomennosten tasosta. – Anna Mauranen & Jarmo Jantunen (toim.), *Käännösuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 139–160. Tampere Studies in Language, Translation and Culture A1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- NIEDZIELSKI, NANCY – PRESTON, DENNIS 2000: *Folk linguistics*. Trends in linguistics. Studies and monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110803389>.
- NUOLIJÄRVI, PIIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAJUSALU, RENATE 1995: Pronominit *see*, *tema* ja *ta* viron puhekielessä. – *Sananjalka* 37 s. 81–93.
- PAUNONEN, HEIKKI 1990: ”Se on hän suomeksi.” Huomioita kaksikielisten helsinkiläisten suomesta. – Ingrid Almqvist, Per Cederholm & Jarmo Lainio (toim.), *Från Pohjolas pörten till kognitiv kontakt. Vänskrift till Erling Wande den 9. Maj 1990* s. 190–214. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 6. Stockholm: Stockholm University.
- 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PELTOLA, REA 2018: Interspecies identification in nature observations. Modal expressions and open reference constructions with non-human animate reference in Finnish. – Diane Nelson & Virve Vihman (toim.), *Effects of animacy in grammar and cognition* s. 453–477. Open Linguistics 4. <https://doi.org/10.1515/opli-2018-0023>.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEEN, ANNE 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIIPARINEN-RINTALUOMA, PEIJA-RIIKKA 2001: Ruotsinkielisten nuorten puhe-suomen variaatiosta. – Peija-Riikka Piiparinen-Rintaluoma (toim.), *Suomi toisena kielenä ja variaatio* s. 87–171. Kakkoskieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PIIPPO, IRINA – VAATTOVAARA, JOHANNA – VOUTILAINEN, EERO 2016: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Helsinki: Art House.
- PRESTON, DENNIS 1994: Content-oriented discourse analysis and folk linguistics. – *Language Sciences* 16 (2) s. 285–331.
- 2011: The Power of language regard. Discrimination, classification, comprehension, and production. – *Dialectologia*, Special issue, II s. 9–33.
- PRIIKI, KATRI 2014a: Kaakkois-Satakunnan henkilöitteiset *hän*, *se*, *tää* ja *toi* subjekteina. *Sananjalka* 56 s. 86–107. <https://doi.org/10.30673/sja.86732>.
- 2014b: Antagonistin äänellä. *Hän*-pronominin käyttö valituskertomuksessa. – *Virittäjä* 118 (2) s. 194–220.
- 2016a: Puhutun suomen kielioppia ja yksilöllistä vaihtelua. Kvantitatiivinen tutkimus *hän*-

- pronominista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. – *Sananjalka* 58 s. 112–135. <https://doi.org/10.30673/sja.86748>.
- 2016b: Henkilöviitteisten kolmaspersoonaisen pronominien vaihtelu keskustelukumppanin mukaan. – *Puhe ja kieli* 36 (2) s. 123–144.
- 2017a: Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. *Annales Universitatis Turkuensis* C432.
- 2017b: The Finnish logophoric pronoun *hän*. A quantitative approach. – *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 8 (2) s. 327–349. <https://doi.org/10.12697/jeful.2017.8.2.11>.
- 2020: Mikä kielessä ärsyttää? – Kaarina Hippi, Hanna Lappalainen & Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa* s. 288–331. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAHTU, TOINI 2006: *Ironia koherenssina ja inkohereenssina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAVINIEMI, MAIJA 2015: *On noloa, jos ammattilaiset tekevät tökeröitä kielioppivirheitä. Toimitushenkilökunnan kielenhuoltotiedot, -käytännöt ja -diskurssit*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 127. Oulu: Oulun yliopisto.
- SAUKKONEN, PAULI 1967: Persoonapronominien *hän* : *se*, *he* : *ne* distinktiivinen oppositio. – *Viritäjä* 71 (3) s. 286–292.
- SIITONEN, KIRSTI 2008: Sävypronominin *hän*. – *Sananjalka* 50 s. 87–109. <https://doi.org/10.30673/sja.86682>.
- 2016: Ihmistarkoitteinen *hän*-pronominin puhutussa suomessa. Kansanlingvistinen kyselytutkimus. – Barbara Kowalik, Anna Górajek, Anna Pochmara, Magdalena Pypec, Magdalena Roguska & Judyta Zbierska-Mościcka (toim.), *Acta Philologica* 49. Jubileusz 200-lecia Uniwersytetu Warszawskiego s. 383–392. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2012. Verkkojulkaisu. <http://kaino.kotus.fi/sms>. Päivitetty 16.1.2020 (12.2.2021).
- SOIKKELI, KATJA 2013: *Elotonviitteinen ja partikkelistunut hän-sana ja sen käyttö 1960-luvun murrehaastattelussa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- SULER, JOHN 2004: The online disinhibition effect. – *CyberPsychology & Behavior* 7 (3) s. 321–326.
- SUOMINEN, JAAKKO – SAARIKOSKI, PETRI – VAAHENSALO, ELINA 2019: *Digitaalisia kohtaamisia. Verkko keskustelut BBS-purkeista sosiaaliseen mediaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- SUONPERÄ, ANNI 2012: *Se, hän ja tekstityksen puhe. Pronominivariaatio elokuvakäännöksen puheen illuusiassa*. Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- SYRJÄMAA, TAINA 2020: Neiti Åkerblomin kissa ja suutariperheen Mikko. Kissa perheen jäsenenä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. – Tuomas Räsänen & Nora Schuurman (toim.), *Kanssakulkijat. Monilajisten kohtaamisten jäljillä* s. 131–157. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TANSKANEN, SANNA-KAISA 2014: Eipäs nyt puhuta omia. Metapragmaattiset kommentit opiskelijoiden keskustelupalstoilla. – Marja-Liisa Helasvuo, Marjut Johansson & Sanna-Kaisa Tanskanen (toim.), *Kieli verkossa. Näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen* s. 51–74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TELEMAN, ULF – HELLBERG, STAFFAN – ANDERSSON, ERIK 1999: *Svenska Adamiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademiens.
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kauno-kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2017: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- VIHELMAA, ELLA 2018: *Kielen kääntöpuolella. Kuinka tutkia toislaisten merkkien kääntymistä ihmiskielelle*. Kulttuurintutkimuksen lisensiaatintyö. Itä-Suomen yliopisto.
- VILPPULA, MATTI 1989: Havainnot *hän-* ja *he-*pronominien käytöstä suomen murteissa. – *Virittäjä* 93 (3) s. 389–400.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Valtion painatuskeskus 1985.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku: Turun yliopisto.

Online discussions about rules for third-person pronoun use in Finnish

The article examines online discussions regarding the use of the personal pronoun *hän* 'he, she' for animals and the demonstrative pronoun *se* 'it' for people. In Standard Finnish, the norm regulating the third-person pronouns used for animal referents is stricter than in many other languages. In English and Swedish, for instance, a personal pronoun is allowed and even recommended in some contexts. Even though it is against the norms of Standard Finnish, the personal pronoun *hän* 'he, she' may refer to pets in colloquial speech, children's books and playful style. The demonstrative pronoun *se* 'it', in turn, refers to all kinds of referents, including people, in informal spoken language.

The approach in this article is folk linguistic and the methods used are those of discourse analysis and content analysis. It is not surprising that participants in online discussions focus on the standard norm and insist upon simple, unambiguous rules. However, a more common discourse in the data is to argue as to whether the choice of pronoun is linked to a demonstration of respect for animals. The perspectives regarding the two norms governing pronoun use intertwine in several interesting ways, and breaking these norms can be justified by situational variation and the right to use language freely. Many participants in online discussions think that the use of *hän* for animals may have increased due to the influence of other languages and changing attitudes towards animals.

Verkkokeskustelijoiden käsitykset *hän-* ja *se-*pronominien norminvastaisesta käytöstä

Artikkeli tarkastelee keskustelua eläimeen viittaavasta *hän*-pronominista sekä ihmiseen viittaavasta *se*-pronominista internetin keskustelupalstoilla. Normitetussa suomen kielessä eläimiin viittaavan kolmaspersoonaisen pronominin sääntö on tiukempi kuin monissa muissa kielissä. Esimerkiksi ruotsissa ja englannissa persoonapronominin käyttö eläimistä sallitaan ja sitä jopa suositellaan tietyissä tilanteissa, mutta suomessa vain demonstratiivipronomini on yleiskielen mukainen. *Hän*-pronominia kuitenkin käytetään viittaamassa erityisesti lemmikkieläimiin ainakin puhutussa kielessä, lastenkirjoissa ja leikittelevissä, vapaamuotoisissa teksteissä. *Se*-pronomini taas on puheessa tavallinen ihmisviitteisenä.

Keskusteluissa esiin tuotavia käsityksiä tutkitaan kansanlingvivistisestä näkökulmasta yhdistämällä sisällönanalyysiä ja diskurssianalyysiä. Tulokset täydentävät aiemmin kyselyaineistojen perusteella tehtyä tarkastelua, ja ne tuovat vertaillen esiin kahta pronomininormia koskevia käsityksiä.

Havainto, että keskustelijat keskittyvät normiin ja vaativat yksiselitteisiä sääntöjä, ei yllätä. Normidiskurssia selvästi yleisempää on kuitenkin vedota arvostukseen ja väitellä siitä, ilmaiseeko pronomivalinta puhujan suhtautumista viittauskohteeseen. Keskustelijat ovat aidosti erimielisiä, ja kummankin normin rikkomista myös puolustetaan ja ymmärretään. Verkkokeskustelijat kytkevät kaksi pronomininormia yhteen kahdella erilaisella tavalla: *se*-pronominin käyttöä ihmisistä käytetään sekä puolustamassa että vastustamassa *hän*-pronominin käyttöä eläimistä. Alueellinen vaihtelu nousee verkkokeskusteluissa esiin harvemmin kuin aiemmin tarkastelluissa kyselyvastauksissa. Normidiskurssin vastapainoksi asettuvat käsitykset tilanteen mukaan vaihtelevista käyttötavoista sekä kielenkäyttäjän oikeudesta käyttää kieltä haluamallaan tavalla. Lisäksi verkkokeskustelijat esittävät, että *hän*-pronominin käyttö viittaamassa eläimiin olisi lisääntynyt viime vuosina muiden kielten vaikutuksesta tai siksi, että ihmisten suhtautuminen lemmikkieläimiin on muuttunut.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@utu.fi

Kirjoittaja on suomen kielen tutkija ja opettaja Turun yliopistossa.